

Kıvılcık

4

1991

Yusuf Emre
SEVGİ YILI

Ben gelmedim kavga için
Benim işim sevgi için
Dostun evi gönüllerdir
Gönüller yapmaya geldim

Yusuf Emre
750

Худу Маммадов

ХУДУ МӨЧҮЗЭСИ

Өз мүнәсибәтини мүтләг билдирмәли иди. Онда чоң дарин аналитик ағыл варды. О, һадисәләре үздән жанаша билмәзди. Ону тәһлил едәрди, өзү дә нечә! Гатбагат, лајбалај! О, һадисәнин маһијәтинә варар, ону тәһлил едәркән бу барәдәки фикрини вә шәхси мүнәсибәтинин елә билдирәрди ки, биз онун гаршысында сарсылардыг. һадисәнин сәбәб вә маһијәтинин Худу ағлы вә мәнтиги илә үзә чыхарылма-сы, әспиндә, бир мөчүзә иди. Буна көрә дә биз онун чыхардығы нәтичә гаршысында гәрибә һејрәт дүјгулары кечирәрдик. Чүнки бу нәтичәдә шүбһәјә јер галмырды. Өз арамызда Худу феноменини вә Худу мөчүзәсини «сирри худа» адландырардыг.

Худунун бөјүк алим олдуғу алимләре мәлүм-дур. Лакин о, алимлијиндән әләвә, бөјүк инсан, бөјүк вәтәнпәрвәр иди. О, халгынын дәлисијди. О, милләтинин тарихини, әдәбијјатыны, фольклоруну, мәнавијјатымызын өзүнәмәхсус хүсусијјәтләринин дәриндән биләр вә бунларла фәхр едәрди. Оунун һеч бир шәхси арзусу вә истәји јох иди. Оунун бүтүн истәк вә арзулары халгын истәк вә арзуларына гарышмышды. Сөзүн һәгиги мәнасында, өзүнү халгынын ичиндә әритмишди. Буна көрә онда шәхси тамәһ вә нәфс јох иди. О, тәвәзәкарлыг вә тамәһсызлыг символу иди.

Худу чоң аз данышарды. Мәчлисләрдә бәзән саатларла сусарды. Лакин онун сусмағы да данышмаг иди. Чүнки о, сусмаг хатиринә сусмурду. Бурда да бир мәна варды.

Худу мүәллим Нурәддинлә мәним мүбәһисәмә бәзән бирчә атмачасы илә мүдәхилә едиб фикримизи јекунлашдырарды. Бу атмачанын фикир јүкү вә тәсири узун заман бизи дүшүндүрәрди.

Бизим сөһбәтимиз әсасән ичәрисиндә јашадығымыз чәмијјәтин дәрәдләри, тоталитар системин тәбиәтиндән доған мүсибәтләр барәдә оларды. Худу дејәрди ки, «бу системин јашамаг һаггы јохдур. Чүнки бу систем һеч бир тәбиәт ганунуна үјгүн кәлмир. Буна көрә дә бу системин ганунлары да өзү кими үјдурмадыр. Јаланын вә үјдурманын исә өмрү гыса олмалыдыр».

Бәзән мән шаһиди олдуғум бир һадисәни јанә-јана данышанда о, күләр вә сорушарды:

— Буна нијә тәәччүбләнирсән!
Мән:

— Бәс белә да шәј олар! Бу бојда һагсызлыга нечә дөзүм!

О, јенә күлүб фикрини давам етдирәрди.

— Мән һагсызлыга һеч тәәччүбләмирсәм. Сән дә јашы билирсән ки, бу чәмијјәт өзү һагсызлыг үзәриндә гурулуб. Мән сәнин һагсызлыга тәәччүбләнмәјинә тәәччүбләнирсәм.

Бу мәнтигин габағында мән сусар, онун дедији бөјүк һәгигәтә истәр-истәмәз тәслим олардым. Худу һаггында јүзләрлә белә мисал кәтирә биләрәм. Мән гырх илдән үзү бәри күндәлик јазырам. Бу күндәлијин әсас гәһрәманларындын бири Худудур. Оунун дедији мүдрик сөзләр, атмачалар һәләлик күндәлијимдә јатыр. Достум Нурәддинлә кечән ил гәрәра кәлдик ки, Худу һаггында икмиз бирликдә бир китаб јазар. Нурәддин тәләсди. Китабы тәкбашына јаз-

ды. Мән кечикдим. Она көрә ки, сән һадисәләр күндәликләримни саһманә салмаға, Худу һаггында јаздыгларымы низамламаға имкан вермәди. Лакин әзиз охучуларыма сөз верирәм ки, бу јахын илләрдә мән өз борчуму јеринә јетирәчәк, достум һаггын-да, онун адына вә бөјүк шәхсијјәтинә лајиг бир китаб јазачағам. һәјәти вә шәхсијјәти кәңчлија нүмунә ола биләчәк бөјүк инсан һаггында јазачағым бу китаб мәним ән јахшы јазыларымдан бири олмалыдыр.

Истәјирәм ки, мәним бу китабым кәңч охучуларыма јашы бир һәдијјә олсун. Мәнчләр Худуну тәглид етсинләр, вәтәнимизи, ана дилимизи, халгымызы онун кими севсинләр, вәтәнимизә онун кими хидмәт етмәји бачарсынлар!

Бәхтијәр ВАҺАБЗАДӘ.

Худу Мәммадов

Биз үч дост идик. Профессор, чәрраһ Нурәддин Рзәјев, кристаллограф алим Худу Мәммадов вә мән. һәр һәфтә азы ики дәрә ахшамлар көрүшәр, ешитдијимиз, көрдүјүмүз, јахуд охуудуғумуз тәзә хәбәрләри бир-биримизә чатдырардыг. һәр бири-мизин ајрылыгда охуудуғумуз китаблары бир-биримизә верәр вә сонра бунлары мүзакирә едәрдик. Бу достлуг, бу үнсијјәт 24 ил давам етди. Аллаһ Худу-дumus бизим әлиминдән тез алды. О, тәкчә биздән кетмәди, милләтимиздән кетди. Инди ики дост галмыштыг. Тәсәллимиз бундадыр ки, Худу бу күн дә бизимләдир. Нурәддинлә јенә тез-тез көрүшүрүк. Лакин елә көрүшүмүз олмаз ки, биз орда Худуну хатырламајаг. Јох, дүз демәдим, ону биз хатырламырыг, о, өзүнү бизә хатырладыр.

Әзиз балалар, јәгин, сиз буна тәәччүб едәчәк-синиз. Бу дүнјадан кедән адам өзүнү нечә хатырлада биләр! Бәли, бу, һәгигәтдир. Бу күн бизим елә сөһбәтимиз, елә мүбәһисәмиз олмур ки, о сөһбәт, о мүбәһисәјә Худу мүдәхилә етмәмиш олсун. Сөһбәтин ширин јериндә ја мәним, ја да Нурәддинин гејри-ихтијари «Худу демишкән» сөзү дилимиздән чыхыр. Худунун вахты илә дедији тутарлы бир сөз сөһбәтимизә јекун вурурүг.

Бәли, дүнјадә елә адамлар вар ки, онларын јохлуғу белә дириләрдән даһа чоң диридик. Чүнки бу адамлар јашајаркән башгаларынын бир нечә илдә дашыдығы һәјәт јүкүнү бир күндә дашыја билирләр. Онларын өмрү заман чәрчивәсиндән кәнара чыхыр. Бу өмүр јашадыглары мәндуд заманла дејил, инсанлар арасында ојатдыглары бөјүк фикирләрин вә дүјгуларын ағырлыгы илә өлчүлүр.

Худу алтмыш ил чисмән јашајыб. Лакин мәнан онун өмрү бу күн дә давам едир. Оунун өмрү јаратдыгларында вә бу јаратдыгларыны дәрк едән һәр кәсин өмрүндә јашајыр. Демәк, бу өмүр сабаһ да давам едәчәк, күнләрин бир күнү чанындан чоң севдији халгынын өмрүнә гарышачаг вә милләтин өмрүндә әбәди давам едәчәк.

Худу көрдүјү, мушаһидә етдији һадисәләр, вәзијәтләри өз гәлбинин сүзкәчиндән кечириб, она

Јај кино-театрынын Јаныр бүтүн ишыглары. Олә бил ки, јанына Чағырыр ушаглары. Кино көрмәк һәвәсилә Онлар ашыб-дашырлар. Кассанын гаршысында Кәзирләр, долашырлар. Ушагларын пулу јох, —Мән! Мән! Мән! Ағсач адам һәвәслә Пуллары саја-саја... Әл узадыр кассаја... Пајладыгча Алдығы билетләри, Гышырыр: —Тез олун, кечин ичәри! Ким ки, билет алырды

Бир адам дајаныр. Әввал бахыр ишыглары, Сонра бахыр ушаглары... Ушаглар да һејрәтлә сүзәр ону. —Дејин ким көрмәк Истәјир бу кинону?! Әлләр галхыр јухары, —Мән! Мән! Мән! Ағсач адам һәвәслә Пуллары саја-саја... Әл узадыр кассаја... Пајладыгча Алдығы билетләри, Гышырыр: —Тез олун, кечин ичәри! Ким ки, билет алырды

Чашыб галырды таман. Ахы кимдир бу хейрчәһ, Бу нәчиб, көзәл адам?! Мәһәббәтлә бахырды Севинч долу көзләри... Кечирдиләр кинозалын Гапысындан ичәри... Кино унудулан дејил, Кечди бир ил, ики ил... Баһар чағы тәбиәт Үз тутанда Күнәшә, Бир мактәбә ағ сачлы Шаир кәлди көрүшә... Шаир саки, астача, Сөһнәјә чыхан кими, Пычылдашды ушаглар:

— Кино... —Билет алан әми... —Сачы, Башы, Гаш-көзү... —өзүдүр өзү... Ше'р охуду шаир Инам долу кур сәслә, һәјачанла, һәвәслә... Ше'рини гуртармамыш Голду күчлү бир алгыш! Чоша кәлди шаир дә, Охуду бир дә, бир дә! Намы әл вуруб јенә Сусмадан, дәнә-дәнә Ону алгышлајырды, Күлләр багышлајырды

ЕЛИМ, КҮНҮМ, ОБАМ СӘНСӘН!

САВАЛАНЫҢ БАШЫ МӘНӘМ...

Җерләр бар ки, бир өмүрдә Јухумузда да бизә көрүмөҗиб. Шәклиңә белә бах-мамшың. Бир өмүр һәдә, һәсил-һәсил оһа һәсрәт галмышың. Амһа о Јер бизим Вәтәнимизин доҗмача бир парчасыдыр. үрәҗимиз, көзүмүз кими!

Һәҗдәрбаба, Савадан. Һәр бирләи даҗлар көзәли, удулар удуу. Тарих көзүңү ачандан һәр бирисә әдәлдымызын сәҗрәсәфә күлзәри! Һәҗдәр ата, баба олдуҗу кими, даҗ да олармыш! Савадан да һәм чиниң. Бир дә ки, һә доҗли вармыш; ата-ларымыз, бабаларымыз бизә бир өмүр мүдәәтинчә һәшәдыр; бу үлви даҗлар, бу дәдә даҗлар, баба даҗлар тарих бојунча бизә һәшәдыр; иһди дә чиниңдә әбди-җәтә доҗру Јол кетмәҗиндә.

Һәҗдәрбабаның әтрини о үздән — бу үзә улу Шәһриҗарымызың поҗеҗја һәфәси кәтириб чыхарды, бу даҗ даҗ олдуҗу гәдәр дә көвәриб, һәсанләшәб чанлы бир бабамыз олду, сөзүмүзүн гәтәһна чевриди, дилимизин әзбәри олду. Һарда

ки, Азәрбајҗан түркү вар, Һәҗдәрбаба онуҗ дилиңдә әбди битиб пәһрәләди.

Савадан. Башы думанлардан аҗаы-маз, зирвәләри илдырымлардан чинкил-дәҗән чалпапаҗлы Савадан. Һәлә дастаны дилләрә душмәмиш Савадан.

Савадан ширин бир көрүнтүңү ки-чик бир сөз совгаты илә охучуларымыза чатдырыр.

**Саваданың башы мәнәм,
Торпағы мән, дашы мәнәм.
Сәнсиз аҗлар бир булаҗам —
Көзләриниң яшы мәнәм.**

**Бу Һаршы даҗ Саваданды,
Мүт ғылыңчың сов аланды!
Һә бу һәсрәт өтүб кечәр.
Һә бир сөз-сов аланды.**

**Савадан кечән мәнәм,
Савадан кечәм мәнәм!
Мәнсиз күнүн кечмәз сәнин,
Күндүзүн мән, кечән мәнәм.**

**Саваданым даҗ диҗары,
Даҗ оланың даҗды җары!
Биз говушдуҗ, һәсрәт өлду,
Мән җарыдым, даҗ, ди җары!**

Јурдум-Јувам Мәкәнимсән

«БЕШ БАРМАЗ»

Бешбармаҗ дағы Хәзәр дәнизиниң саһилиндә, Дәвәчи-Бақы дәмир јолунун сәғ тәрәфиндәдир. Беш чылпаҗ зирвәдән ибарәт олан бу даҗа халҗ арасында «Хыдырзиндә баба» вә җа-худ «Хыдырзиндә дағы» да деҗир-ләр. Аббасгулу аҗа Бақыханов «Кү-лүстан-Ирәм» китабында җазыр ки, «Тур'анда ады чәкилан Мәчмәүлбәһ-рејн, җә'ни ики дәниз говшағы Шир-ван вилајәтиндә олмушдур. Муса вә Хызр пеҗғәмбәрләрин сәхрәси (җаҗа-сы) да ордадыр. Адына вә әләмәт-ләринә көрә бу җаҗа Хызыр-зиндә ола биләр вә һәмин Хызыр-зиндә халҗ тәрәфиндән «Хыдыр-зиндә» шәклиндә төләффүз олуур». А. Ба-қыханов өз фикрини шәрһ едәркән башҗа мүәллифләрин дә бу барәдә-ки елми мүләһизәләринә әсәсланды-ғыны гејд едир.

«Хызыр-зиндә» адынын тәркибин-дәки «зиндә» сөзү «сәғ», «дири» мә'-насыны верир, бу да гәдим Шәрҗ фольклорунда тез-тез ады чәкилан «аби-зәмзәм» — «дирилик сүју» ич-миш Хыдыр (Хызр) пеҗғәмбәрә ишә-рәдир. Она көрә дә бә'зи тарихи мә'-хәзләрдә Бешбармаҗ зирвәси «Хы-зыр пеҗғәмбәрин сәхрәси» (җаҗасы) адланыр.

Р. Јүзбашов гејд едир ки, Беш-бармаҗ сөзүнүн тәркибиндәки «бар-маҗ» термини «шиш төпә» мә'насын-дадыр. Башҗа бир фикрә көрәсә, беш бармағы «баш бармаҗ» адлан-дырырлар. Халҗ етимолоҗиясында «баш бармаҗ» бөјүк гардаш мә'на-сыны верир.

Абшерон җарымадасынын гәрб һис-сәсиндә Бақы — Шамахы јолунун чә-нубунда җерләшән Үчтәлә дағы «үч гардаш», «беш бармаҗ»ын гаршы-сында дәниздә җерләшән җаҗа исә дөрдүнчү гардашдыр. Тарихи мән-бәләрдә ады чәкилан «Муса җаҗасы» да елә одур.

Хәзәр дәнизиниң Каталонија (Ис-панијада тарихи вилајәт) хәритәсиндә (1375-чи ил) «Бешбармаҗ» — Бар-маҗ, Адам Олеарини хәритәсиндә исә «Бармах» кими көстәрилир.

Дөврүнүн танынмыш алими, XVI әср Алманијада олан хырда феодал дәвләтләриндән бириниң — Голшти-нија һерсогунун сарајында чалы-шан Адам Олеари 1636-чы илдә ғырх дөвә, отуз араба, сәксән атдан

ибарәт бир карванла Дөрбәнддән Шамахыја кедәркән карван јолунун үстүндә олан «Бармах» дағы һаҗ-ғында чох мараҗлы мә лумәт верир.

Сәјҗәһ көстәрир ки, декабрын 24-дә биз Бешбармаҗ җаҗасынын җахынлы-ғына чатдыҗ. О, бурадакы орта әср карвансарасыны нәзәрдә тутараҗ җа-зыр ки, биз бура чатан кими дағын дибиндәки «ачыҗ» һәҗәтә дахил ол-дуг». Адам Олеари җерли әһалинин «карвансара», «сығыначаҗ» адлан-дырдығы бу чүр «һәҗәтләрин» бу өлкәдә лап чох олдуҗуну көстәрир. Сәјҗәһ бурасыны да гејд едир ки, бу «карвансара» квадрат шәкилли бөјүк дашлардан тикилмиш чох гә-дим бинадыр. О, дөрдүнчү формада тикилиб вә һәр диварын узунлуҗу 42 аддымдыр.

Ертәси күн әчнәби гонаҗ бир не-чә јолашы илә Бешбармаҗ дағына галхыр. Бунуңла әләгәдар олараҗ сәјҗәһ илк әвәл бу дағын адынын мә'насыны ачмаҗа сә'ј көстәрир. Дағын Хәзәр дәнизиндән ики мушкет күлләси мәсафәдә олдуҗуну көстә-риб белә җазыр: «Даҗдакы кәһнә дивәр учугларынын харабаларына әсәсан белә бир ганаәтә кәлмәк олар: бурада күман ки, ә'ла бир бина вә җахшы истехкам вармыш. Учә Бар-маҗ җаҗасынын әтәјиндә әлли квадрат сәҗән бөјүккүјүндә дүз бир җер вар ки, бураны галын диварлар вә дөрд гүллә әһатә едир. Бу җерин ортасын-дә дашдан һөрүлмүш чох дәрин бир туу вар, онун да җанында үстү бөјүк дәирәви дашларла өртүлмүш ики гәбир...».

Азәрбајҗан Совет Энциклопедија-сынын II чилдндә охурур: «Беш-бармаҗ» — Азәрбајҗан ССР әрази-синдә тәҗрибән дөрдүнчү-једдинчи әсрләрә аид мүдафиә сәдди. Бермәш дағынын әтәкләриндән Хәзәр дәни-зинә гәдәр узанырды. Сәддин бир һиссәси галыр. Дағын әтәјиндә даш-лардан дүзәнликкә ири чий кәрпич-дән тикилмиш сәдд бир-бириндән ики јүз метр аралы ики дивардан ибарәт иди. Албан тарихчиси Мовеес Каланкатлы Бешбармаҗ сәддиниң Сасани падшаһы Јездәҗирдин дө-врүндә (438—57) чәкилдијини көстә-риб. Бешбармаҗ көчәрләрин һүчү-мунун гаршысыны алмаҗ үчүн ишә едилмишди. Бешбармаҗда гала вә карвансара да олмушдур...»

Бу тарихи абидә әтрафында чидди елми-тәдҗигат ишләри апармаҗ, ону халҗа даҗа җахындан танытмаҗ вахты чатмышдыр.

Ајдын ТАҒЫЈЕВ.